

768 (2)

WITLANDU YA YAFANA YA VATSONA

- *1 Dema
- *2 "He X'kelewa!"
- *3 Ku jahisa magava
- *4 "Nteku"
- *5 Homa (Khororo)
- *6 Tshema (Mavumbavumbana)
- *7 Mpfinyana (Ntshimbi)
- *8 Xinvatha
- *9 Ku swathana
- *10 "Maho!"
- *11 "Pa, pa, pa-a-a"
- *12 Ku famba hi mavoko
- *13 Xikhwita-khwitani
- *14 Ku pinyuluka
- *15 Ku pakanisa
- *16 Ku yima hi nhloko
- *17 Ku tumbelalana
- φ 18 Hoja-hoja
- φ 19 Ku hlambela
- φ 20 Ku lwa hi mikhavi
- + 21 Ku phundlana (Ku lwa hi switluka)
- + 22 Ku tlhontlha mimpfi
- + 23 Ku qekanisa
- + 24 Jejeje
- + 25 Khadi
- 900 † 26 Neuva
- 899 Δ 27 M'chongolo

768.

2*

K24/12

- 900 † 28 Makulukujavajava
- 8880 ✕ 29 Nwandelulani (Hoikinyana)
- 8876 ⊕ 30 "Nghala yi dlaya homu"
- 8876 ⊕ 31 Ku hlota
- 8880 ✕ 32 X'tova-tovana
- 900 † 33 "He Jakob!"
- 899 Δ 34 Nwampfokorho
EWA/

- 8876 ⊕ 35 Rhonge
 - 8880 ✕ 36 Nwamvumana
 - 8880 ✕ 37 Xitimela na mati
 - 899 Δ 38 Ku belana masindza
 - 899 Δ 39 "Hi ta hi ta vona M'jimjan"
- rec. 16/2/52*
still buy
2nd version rec
rec 6/1/53
rec 6/1/53

✕ Mitlangu leyi yi tsariwile.

768

\$708

Games of Shangoan

boys OOT - 7 1948

768

indexed

K24/12 12p f1-2-6

D.P. Marafeni

Vafana va Vatsonga va ni tinsaka-saka to tala ta mitlangu. Loko va ri ku riseni kumbe e hubyeni kumbe e puweni, kumbe e mitirhweni ya tinsaka-saka va hungasa hi ku tlanga mitlangu ya vona. Hambi sweswi ku ngheneke mitlangu ya Silungu, mitlangu ya Sitsonga ya ha tlangiwa hambiku ri swikolweni hambiswitasini le'swinyingi laha ku nga ni Vatsonga.

Laha mitlangu leyi yi nga ha kuniwaka kona swinene hi le ka vafana la'va risaka swifuwo e nhoveni, ngopfu-ngopfu le "Mananga".

Mitlangu le'yi landzaka ya Sitsonga yi sasekile ngopfu ni ku tsakisa; kambe ku pfuna ka yona lo'kukulu hi leswi yi nyikaka vafana vusiya-siya, ni vungbwazi, ni t'pakani, ni ku tiyisela, ni vutlhari, ni matimba, ni vutshila, ni ku tiyisa swirho swa vona; na kona mitlangu leyi yi nyika vafana vuhleka-hlekana ni sinakulobye.

Muhlayi mwa matlangelo ya mitlangu leyi u ta vona leswaku yiniwana ya yona ni le ka Valungu ni tinsaka tiwana yi kona. Kambe leswi a swi vuli leswaku wa Vatsonga va nga va va yi kumile e ka Valungu ni le ka tinsaka timbe, kumbe vona e ka Vatsonga.

Swa nononhwa ku hlanganisa mitlangu hikwayo le'yi tlangiwaka hi vafana va Vatsonga. Kutani-ke mitlangu le'yi landzaka hi yiniwana ntsena ya le'yinyingi-nyingi le'yi tlangiwaka e matikweni ya Vatsonga. Mavito ya yona

Mavito ya yona hi lawa:—

- 1. Dema.

Mitlangu pub. 1954. Bth dib L21-32

2. "He š'kelewa!"
3. Ku Djahisa Magava.
4. "Nteku."
5. Homa (Khoroto.)
6. Tšhema (Mavumbhavumbhana.)
7. Mpfinyanu (Mtshimbi.)
8. Šimvatha.
9. Ku Swathana.
10. "Maho!"
11. "Pa, pa, pa, pa, pa-a-a."
12. Ku Famba hi Mavoko.
13. Šikhwita-khwitana.
14. Ku Pinyuluka.
15. Ku Pakanisa.
16. Ku Yima hi Nhloko.
17. ~~Djedjedje~~ Ku Tumbelalana.
18. Hodja-hodja.
19. Ku Hlambela.
20. Ku Iwa hi Mikhavi.
21. Ku Phundhlana (Ku Iwa hi Switluka.)
22. Ku ~~thontlha~~ Tihontlha Mimpfi.
23. Ku Aekanisa.
24. ~~Ku Tumbelalana~~ Djedjedje.
25. Khadi.
26. Ntšuva.
27. M'tšhongolo.
28. Makulukudjava-djava.
29. N'wandhewulana (Ntšikinyana.)
30. "Nghala yi Dlaya Homu."
31. Ku Hlota.
32. Š'tova-tovana.
33. "He Djakopo!"
34. Nwampfokorho.
35. Rhonge.
36. Nwamvumana.
37. Šitimela na Mati.
38. Ku Belana Masindza.
39. "Hi ta hi ta vana Mdjimdjan."

Mitlangu le'yi nga la' henhla yi tlangiwa hi tindlela to hambana-hambana e tindzhaweni le'ti hambaneke. Kambe e Nwalungwini wa tiko ra Transuaal — e Bveša — mitlangu leyi yi tlangiwa hi tindlela le'ti landzaka la hansi:—

1. Dema.

K24/12

Mtlangu lowu wu tlangiwa hi vanhu vambirhi, kumbe hi mabuthu mambirhi la'ya yimaka hi ku šašamela ya langutene. Mpfhuka lo'wu nga šikarhi ka mabuthu lowu wu lava ku va khume ra magoza. Buthu riniwana ni riniwana ri yima hi risāša hi ku salana e ndzhaku ri langute e, ka la'va phikizana ka na rona. Mutlangi wuniwana ni wuniwana u khoma rinhi le'ro leha le'ri vatliweke ri tontswa swinene e makumu ka rona. Rinhi le'ri ri vuriwa "rikhandjhu" kumbe "khandjhu". Loko vafana va yimile hi mukhuva wa kona, wuniwana wa la'va tlhelo riniwana, u teka gwadi, kumbe khavatlā, kumbe kwembe, kumbe thanga ra le hansi ra swimilana, a hoša e ka valala va yena. Šilo le'šī ~~tlhaviwaka leši, hi yona~~ ~~"dema"~~ hošiwaka leši, hi yona "dema". Se loko dema leyi yi ta hi ku khunguluka hi rivulu le'rikulu, la'va tlhelo le'ri yi yaka e ka rona va hoša tikhandjhu ta vona leswaku va yi tlhava: ku thanga ma-ga-phambheni wa vona a hoša rikhandjhu; loka a hupa, ku hoša la'nga hala ndzhaku ka yena, swi yisa sweswo. Swi vuriwa sihoša loko u tlhava dema le'yi nga tlhaviwa hi la'nga phambheni ka wena: la'va tlhelo riniwana va ta ku: "I tlhavisile." (Hakanyingi va vula hi rito le'ri rhukanaka.) La'va tlhaviwa dema u fanele ku ~~ta~~ yi tsutsumela a ya yi tlakusa hi rikhandjhu le'ri yi tlhaviwa, a yi yimisela e henhla ku komba valala va yena leswaku hakunene u yi tlhavile. ~~Nakara~~ A swi pfumetiwi leswaku voko ra yena ri tshuka ri khumbe dema leyi. Kutani loko mutlhavi loyi o na yi tlakusela e henhla ya se rikhandjhu, hi ku tika ka dema, ro hlomuka, la'va tlhelo riniwana va to: "Thontswa!" kumbe: "Nyondho-o-o!" Swi vula leswaku a nga yi tlhavanga. Se u fanele ku hoša la'va tlhelo riniwana. Loko a yi tlhavile yi ko yi ~~huma~~

~~hi tlhelo ririwana ra dema~~ phohla hi tlhelo
 le' ririwana ra dema, mutlhavi loyi u endlile
 le'swi tsakisaka; se yena ni la'va yimaka na
 yena va ta ku: "Phohlo-o-o!" ~~Maerheli wa~~
 Maaga-phambheni wa tlhelo ririwana na ririwana u
 vuriwa "mu-orheli wa ndzilo"; hi yena mutlhavi
 lo' nkulu. Loko dema yi tlhaviwile swinene, l'a
 yi tlhaweke u fanele ku yi tlakusa hi rikhandjhu,
 se a yi wisela e hansi hi ku hlomula ~~hlomu~~
 rikhandjhu le' ri yi tlhaweke; se yena ni vanakulobye,
 hi ku hatlisa va tsutsumela tlhelo le' ririwana, va
 ntsintsa ~~matl~~ matlhelo ni valala va vona. Va
 fanele ku ntsintsa matlhelo hi ku tsutsuma hi
 rivilo leswaku valala va vona va nga ti tshuka
 va hosile dema va nga si yimeka e vuyiniwini bya
 vona le' byintshwa. Loko ~~wunwana~~ dema yi
 tlhaviwa yi yimile yi nga khunguluki, la'va
 tlhelo ririwana va vilela, va ku: "Hayi! I golwa!
 loko dema yi tlhaviwa yi nga si wa e hansi, ya
 ha ri mpfhukeni, ya ha ri ni matimba ngopfu,
 yi vuriwa "Nghevhu"; hi leswaku l'a yi tlhaweke
 wendle swinene ngopfu. ~~ho tharhi wunwana~~ loko
 dema yi tlhaviwa ya ha ri ni rivilo yi tshova
 rikhandjhu ku salela "rivhavha", se mutlhavi a
 ku: "Vavhavho!" Na yena u tirhile swinene.
 Se u fanele ku ya khoma rivhavha leri a tlakusa
 dema ha rona; loko ri nga ~~hlomu~~ thontswoki hi
 leswaku u yi tlhavile. Se ku ntsintsiwa matlhelo.
 loko ku ntsintsiwiler matlhelo ku hoswa la' va ha
 ku tlhavaka, ku ri karhi ku hlaiwa ku ri va
 tlhava ka ngani. la' va hupaka va fanele ku
 hoswa dema e ka valala va vona leswaku va yi
 tlhava. Se la' va rhangaka va tlhava ku fikela
 nhlayo leyi ku nga pimiwa ku fika e ka yona, hi
 vona va nga pyisa la' vanwana: se va yowetela la' va
 pyisiweke, va ku: "Va dyile "sinyela!"

Ntlangu lowu wa tlangiwa hi vafana e rivaleni le'ri nga pimiwa. Laha rivala ri sungulaka kona ni laha ri helelaka kona, ku ni tipakana leti vatsutsumi va nga faneriki ku ti tlula. E pakanini yo hetelela ku yima mufana wuiwe; e ka le'yo sungula ku yima vafana hikuavo la'va tlangaka ntlangu lowu, va langutene ni la yimeke swakwe, va sašamerile, va ku sašathwilililili.

Se la yimeke swakwe a vitana la'vavwana, a ku: "He Skelewa!"

Vona va ku: "He-e-e!" kumbe "Hye vo!"

Yena a tlhela a ku: "E ka iwina mi dya yini?"

Vona va hlamula, va ku: "Hi dya mašalana!"

Se a ku, futhi: "Ma yini?"

Se vo va ku: "Ma iwahuva!"

A engeta a ku: "Tihuku-ke?"

Vona va hlamula, va ku: "Ti dya vusokoti!"

Se a ku: "Ha hunisa?"

Vo va ku: "Hunisani!"

A tlhela a ku: "Ha khoma?"

Vona va ku: "Khomani!" loko va hete ku vula sweswo va sungula ku tsutsuma, va kongoma pakana leyi muvitani a yimile e ka yona. Se na yena muvitani a va hlanganisa. Va fanele ku tilangutela leswa ku a nga tshuki a khoma wuiwana wa vona; kambe va nga tshuki va hambuka va huma e rivaleni loko va ri karhi va tsutsuma. Loyi a khomiwaka u ta yima ni mukhomi wa kwe. Se va ta vitana va rivambithi, va endla tani hi le ku sunguleni, va khoma vavwana. Se swi ta yisa sweswo, la'va vitaniwaka va ko va hela, ku sala wuiwe ntsena. Se hi yena a nga ta tlhela a sungula ntlangu e masungulweni.

Ntlangu lowu, varisi va wu tsakela ngopfu hitwako lomu ku nga ni Vatsonga. Rigava i homu le'yikulu kumbe le'ya ha kulaka, le'yi lerhisiweke leswaku yi ta kota ku gadiwa. ~~Hama~~ Rigava ri bošeriwa "muhalu" loko ra ha ri rhole. Swi endliwa hi ku ngenisa rinhi le'ri tontswisiweke swinene e mbhoveni ya nhompfu, ri tlhava ri ya humelela e mbhoveni ya vumbirhi ya nhompfu. Loko k'endliwile sweswo, ku ~~ngheniwa~~ ^{huleriwa} ringoti le'ri swuriweke swinene ri nghena laha ku bošiweweke ri vuya ri bohiwa e nhanwina ya rhole leri, ~~Ringoti leri, hi wo "muhalu".~~ loku ~~laka~~ e šikarhi ka timhondzo ni lundza. Ringoti leri hi wona "muhalu". Mudjahisi wa rigava u khomelela muhalu lowu loko a ri djahisa, ni ku ri yimisa, kumbe ku ri djahisa ha wona loka a swi lava.

Loko magava ya djahisiwa, ya fanele ku rhangga ya bambherisiwa; se e ndzhaku ya "bambhedjiwa", ~~hi leswaku ya yimisa swinene~~ hi leswaku va ya yimisa loko mitlhambi yi ri karhi yi famba. Se loko mitlhambi yi ri mpfhukeni, wuniwana wa vadjahisa a ku: "Aya A y'suke!" Se š'endla šibububu: a wa la waka: a rhangga la rhangaka: a sala la salaka. Magava ya tsutsuma ya ri ~~ka~~ karhi ya tsaputiwa hi mikhavi ya mpoiwana, kumbe ya sintomantomana, kumbe ~~yimisa~~ ya risaka rinwana. La'vo tiva ku gada swinene va tshiketa ni mihalulu, va tlakusela ni mavoko e henhla, ku kombisa la'va saleke e ndzhaku leswaku vona i swigadi.

Mikarhi yiniwana va phikizana hi ku djahisa timbhongolo ~~ku~~ ti ri toše, kumbe hi timbhongolo ni magava swi hlangene. A hi ku tsakisa ka swona ku vona loko magava kumbe tidonki ti djaha, ritshuri ku ku mpoti!

Vafana va tlanga ntlangu lowu ni/vusiku, e
šingamini kumbe e ku vonakaleni ka iweti. Ntlangu lowu
wu endleriswa ku tsakisa vatlangi va wona ni la'va nga ta
hlayeriswa le'swi humeleleke: loko wu tlangiwa.

E ku sunguleni, vafana va teka tihlanga kumbe tinhi
timbirhi, ririwe ri lehile ^{ku tluja} siyimu ša munhu swinene, riwana
ri komile swinene. Hi tinhi leti, vafana va endla šihambano
hi ku hingakanya rinhi le'ro koma e ka le'ro leha, va
ri boha. E ndzha'ka swona va lava switlakati ni tinguvu
~~le~~ le'ta khale va gqokisa šihambano leši, tani hi munhu, ši
va ni šiggoko, ni badji, hambidjasi, ni sw'ambalo
swinwana. Munhu loyi wa ku kala nyama ni moya, la
endlisiweke sweswo, u vuriwa "nteku".

Se loko nteku lowu w'endlisiwe sweswo, mufana
wunwe wa wu rhwala, a nga wu tlakuseri e henhla, a
famba nawa wo a ya tumbelelela vahundzi-va-ndlela,
la'va fambaka ni vusiku. Mufana loyi u tumbela e
rihlijekeni ra ndlela e swihlahleni kumbe e
mabyanyini la'ya thumeke. Vafana-kulobye vona va
ya yima kumbe ku tumbela e kulenyana, va
yimela ku ~~u~~ hlalelele le'swi nga ta humelelela.

Loko munhu a tshuka a humelerile kusuhi ni
mutumberi la' khomeke nteku, mutumbeleri u to,
šikaniwe, tlaku! a yima a tlakusela ~~nteku~~ nteku wa
yena e henhla swinene, wu vonaka tani hi munhu
lo'wo leha ku ringana ni mirhi. Se mbuyanguwana —
mutumbeleriswa — la ehleketaka leswaku i šipuku
leši a ši vonaka, u to natidlaya hi ku tsutsuma!
Mikathi yinwana u ta tsukumeta mindzhwalo leyi a
yi rhwaleke hi ku tšhava, a ku pfoyo-o-o, a
tsutsuma.

Se vafana la'va yimeke yimeleke ku
tivorisa, va to na ba mafenya, va nwi hleka! Mikathi
~~wo~~ wunwana vo ala va tumberile, toya leri ri za ri
ya fika e kaya hi mahika..... Kutaku laha ra ha
hlayelaka la'va laha kaya le'swi ri humeleleke, vafana
volavo vo ta ku bavhu*! va rhwele swigotso leswi ri
swi tsukumeteke. Se mati hikwawo wa ta ku hiya-a-a,
hi mafenya.

5. Homa (Khororo).

K24/12

Ntlangu lowu wu vitaniwa hi mavito lawa mambirhi, ya Homa kumbe Khororo. Wu tlangiwa hi šintsandzana ša širhungulutwana leš'i lavaka ku ringana ni šibakela ša niwana wa risana; nkarhi wuniwana homa ya kona wu nga va mpupurha kumbe nkwihiri lo'wu tshoviweke wu koma swinene. Kambe homa ya šintsandzana hi yona yi vamaaka ku tirhisiwa, hikuva a yi fayeki tani hi nkwihiri. Homa leyi yi endliwa hi ku tšela rimitsu ra nsinya lo'wo nononhwa ngopfu, tani hi wa šikukutsu, kumbe mōndzo ni yiniwana ni yiniwana. Loko rimitsu leri ri tšeriwile, ri kuluntsweriwa r'endla širhendzevutana. Širhendzevutana leš'i, hi yo "homa".

Homa yi beriwa hi tindhonga le'ta swigombo swo goveka. Tindhonga leti ti vuriwa "mitkhobi".

Ntlangu lowu wu tlangiwa e puweni le'ri nga hava mabyanyi la'yo leha, ni maribye, ni magodji, kumbe mirhi ni magungu. Ku leha ka puwa leri ku tala ku va dzana ra magoza na ku tlulanyana. Ku veki pimiwa tipakana timbirhi tlhelo rinwana ni rinwana ra puwa hi matlhelo mambirhi. Tipakana leti ti ringana ni k'anama ka puwa. Khororo yi fanela ku howisiwa e pakanini: hi leswaku ku yi ba yi hundza hi ~~leš'i kona~~ kona.

Homa yi tlangiwa hi mabuthu mambirhi ya vafana la'va yimaka hi ku šašamela, va langutene hi vambirhi-mbirhi. Ntlangu wu sunguriwa hi mufana wa Buthu rinwana loko a teka khororo a yi veka e hansi e pakanini, se a yi "gadja" hi nkhoobi wakwe: hi leswaku a yi ba ro sungula, yi nghena e puweni e šikarhi ka ~~vatlangi~~ vabeli. Se hi loko ntlangu wu sungurile ku beriwa. Se kutani buthu le'ri rhangaka ku yi hundzisa e.

pakana, ri howisile. Se la'va nga howisa hi vo vo va nga ta teka homa va yi gadja ~~lala~~ futhi. Yi gadjeriwa kwala pakanini yaleyi yi nga howisiwa e ka yona. Hi leswaku se va ntsintšile matlhelo.

Se ntlangu wu fambisana sweswo ku ri karhi ku hlayiwa leswaku tlhelo rinwana ~~ni~~ rinwana ri howisile ka ngani.

Loko mufana wa tlhelo le'rinwana a ringeta ku siva homa le'yi tluleke pakana — yi howile — leswaku yi ala yi beriwa, la'va ~~tlhelo~~ valala va yena va ala, va ku: "Wa tsavutela! Yi howile! Howe-e-e!"

Loko vambirhi va kuma homa, wuniwana u ringeta ku sivela nala wa yena ~~leswaku~~ hi nkho bi leswaku a nga yi bi, a nwi hupisa ~~na~~: se yena a yi ba, a yi nyiketa lava a yimaka na vona. Na ~~Ndidi~~ kona a swi pfumeleriwu ku ri u sivela munhu ku ba homa hi ku nwi fularhela kumbe ku yima hi tlhelo le'ri ngariki ra wena. Loko u sw'endla, valala va ku va ta ku: "Yima hi zakhu, ~~hi~~ hi nga ta ku ba tinziphu!"

Homa yi biwa hi matimba hikwawo, yi ya fika e kule swinene. Nkarhi wuniwana, nkho bi wa mutlangi wu nga "vaveka": hi leswaku wu nga biwa wu ko wu tshoveka. Se, ntlangu wa yima: ku kondza loko la nga vavekeriwa hi nkho bi a ko a ya kuma wuniwana, a vuya na wo. Se ntlangu wu ta ya e mahlweni, loko la'vambirhi la'va nga vavelana mikho bi va yi bananisile.

Nkarhi wuniwana ku humelela ~~na~~ nghozi ya ku biwa hi nkho bi kumbe homa. Itakanyingi vakulukumba loko va lava ku arisa vafana ku bela khororo, va ri: "Homa yi dlele Nwa-Gunyule," kumbe munhu wuniwana loyi va ~~tlhelo~~ tshamaka va twa leswaku yi nwi ngandhile.

Loko homa yi howa, la'va nga howisa va ta ku: "Howe-e-e!" Se yi gadjiwa futhi. Khororo yi beriwa vatlangi va ko va karhala, kumbe la'va ~~tlhelo rinwana~~ hlutiwaka va ko va "khala": hi leswaku va lanwa hi ku hlutiwa. Se la'va nga va kharisa va ku: "Khale-e-e!" Se swi herisa sweswo.

768. Tšhema (Mavumbhavumbhana). K24/12

Tšhema i ntlangu lo'wu talaka ku tlangiwa ni
vusiku kumbe loko ku ri ni ntsuvi, loko vafana va
tshamile va orha ndzilo e hubyeni kumbe e lawini.

Ntlangu lowu wu tala ku tlangiwa hi ndzhoho
ya vele, ni nkumba, kumbe šifunengelo šinwana ni
šinwana leši vafana va kotaka ku tumbeta
mavoko ya vona, ^{e ka šomp} loko va fumbarhela tšhema. Ndzhoho
leyi ya vele hi yona "tšhema" ya kona.

loko ntlangu wu sunguriwa, vafana va
enghenisa mavoko ya vona e hansi ka šifunengelo,
vafumbarherisa nakulobye e tšhema. Se va ya humesa
hikwawo ya fumbarheriwile, va ku, e ka la' va
phikizanaka na vona: "Vumbhani! Yi le kuihi?" Se
švalala va vona va ~~fanele~~ ku vumbha laha yi nga
kona: va swi endlisa leswi:— Wunwana wa vona u
ta ba mavoko la'ya fumbarheriweke ha ririwe-ririwe
a ri karhi a ku: "Bambala, bambala, ša Matsiyo—
tšiyō—tšiyō—tšiyō-o-o!" Se kwalaho rito ra yena
ri nga ta hetelela ^{kona} loko a ba kona, u ta funungula
kona. loko a yi kuma, se ku ta fihla la' va
yimaka na yena. loko a hupa ku funungula ~~ta~~,
~~ta~~ tlhela ku fihla la' vo sungula—valala va kwe va
ta funungula mandla va komba laha yi nga kona, va
ku, hi nomu wuniwe: "Tšhema-a-a...." Se vona
la' vo sungula va fanele ku tlhela va fihla; va
tlhela va vumbhisa valala va vona. Swi ta yisa
sweswo tlhelo rinwana ni rinwana ri ri karhi ri
hlaya ku ri ri winile ka ngani, se ku tiviwa la' va
nga pyisiwa.

Se swi herisa sweswo, ku yoweteriwa
la' va nga pya.

Mpfinyanu kumbe ntshimbi i ntlangu lo'wu tsakeriwaka ngopfu hi ~~vandzi~~ varisanyana va matiko ya Bvesa. Vafana vambirhi va khomana, ~~mmiri~~ ^{mmiri} ~~mbha~~, va ringeta ku wiselana e hansi ^{hi} ^{ku} Sombhana ni ku kamana kumbe ku phidjana, hambi ku ri ku sukumetana ni ku ~~tšukametana~~ e hansi mbvheveletana e hansi. ¶

Loko wuniwana a wiseriwile e hansi, u ta ringeta hi matimba ku "bibinyuka," a pfuka hi nala wa yena, l'a niwi ~~wiseke~~ pfinyeke, hi ku niwi "tivula" swivindzi kumbe hi ku tshombonyoka, kumbe hi ku khoma šisindzi ša byanyi se a titlakusela e henhla, a wisa munghana, a pfuka hi yena.

Nkarhi wuniwana loko la' vambirhi va ~~kwatetene~~ ngopfu karihelene ngopfu swinene, l'a nga henhla a nga tlimba l'a nga hansi ka yena ~~mikoto~~ ~~nkoto~~ mikolo, a niwi lundzukisa mahlo, ya ku lwi-i-i. Kumbe, loko a swi lava a nga niwi himetela nhloko ni mmiri hi swibakela, a ko a tshwukelana ni ngati — a niwi ba a ri kathi a niwi vutisa a ku: "U ta swi tshika, ~~ni~~ hi? U khawurile, ~~ni~~ hi? U nge ndzi tšhavi!'" Se loko mahluriwa a hlamurile leswaku a nge he sw'angeti ni leswaku ~~u~~ ~~t~~ o tšhavi, nala wakwe o a ta niwi funyisa misava, se a niwi tshika. Nkarhi wuniwana a nga hatli a niwi tshikile loko a vona leswaku wa ha ri ni vurhena byo lwa, a ku a nga ta ^{niwi} ~~vandzi~~ pfukela. Hti wo makumu ya swona: se l'a nga hluriwa o a ta tshama a tšhava l'a niwi hla leke.

Lowu, i ntlangu wa varisi. Ha wona, mutisi u kota ku ruma nakulobye (kumbe ye iwini) e ku ya khayima swifuwo.

Simvatha š'endlisiwa leswi:—

Mufana l'a vuyaka e ku khayimeni ka swifuwo, teka matluka yo ringana ni nhlayu ya ~~lwa varisan~~ varisanyana-kulobye lava a risaka na vona — ku hlaya na ye iwini — a ya fumbarelala, ya sala ya vonaka hi swihenhla. Piniwe ra wona matluka lawa ri funghiwele hi ku khatluriwanyana e makumu. Tluka ~~tolet~~ toleti hi šo "simvatha": kutani l'a ri hlomulaka š'i nwi "vathile". Hi leswaku hi yena a fanelaka ku ya khayima ~~tihama~~ swifuwo.

Nkathi wuniwana ku tithisiwa tintlhongwe; le'ri mvathaka ra ~~khots~~ ri funghiwa hi ku khotsiwa ri humesa swihloko swimbiri matshaniweni ya š'iwe. Se l'a ri hlomulaka ra nwi mvatha.

Loko mufana a hlomula tluka kumbe ~~ti~~ ritlhongwe le'ri mvathaka, l'a riyeke ni l'a vanwana la' va nga mvathiwangiki ni la' va nga si hlomulaka, š'ikanwe, va ta ku: "Mvathe! Š'i nwi tshwerile!" Loko hikiwavo vo hlomula matluka kumbe tintlhongwe le'ti nga mvathiki, ku sala toleti ri mvathaka, hikiwavo, hi rito rinwe, va ta ku: "Š'i nwi salele! Š'i salele iwini wa šona! Se hi leswaku ku fanele ku tlhela ku ya khayima ye l'a ha ku vuyaka e ku khayimeni.

La' va nkateko — lava š'i nga va mvathiki — ri ngo za ri perisa sweswo š'i nga va mvathanga ni kanwe. loyi š'i nwi mvathaka ndjhalo, nkathi wuniwana wa khala, a ku: "A hi tlokaneni kunene! leswi ku ngo titha ku khayimetela mina!" Se l'a vanwana va ta teka mikhavi ya vona va nwi hlengela, va ba. Hi swona sw'endlaka leswaku loyi š'i nwi salelaka ndjhalo a fungha matluka kumbe tinho hikiwato leswaku š'i ta mvatha l'a rhangaka ku hlomula. Kambe vanakulobye va ta hatla va swi vona ku ri wa va š'isa.

Ntlangu lowu wu vuriwa ku Swathana kumbe Šiswathe. Wu tlangiwa hi vafana la' va hlayekenyana. Wunwana wa vona o sungula ~~ku~~ a khumba wunwana hi šandla, a ku: "Swathe!" Ku khumba loku ~~ka~~ hi ko ku "swatha". Se na yena l'a swathiweke u ta hlongorisa vanwana, a ringeta hi matimba ku swatha wunwana wa vona. A swi pfumetiwi ku swatha ye l'a ku swatheke. Loko loyi a hlongorisiwaka a kongoma munhu wunwe ntsena, a tshiketa la' vanwana, vanwana la' vanwana va ta vilela, va ku: "Wa pika!" Nawu hi leswaku mutho muhlorigori u fanele ku swatha wunwana ni wunwana l'a nga ku suhi na yena, a handle ka ku kongoma wunwe ntsena, a pika ku swatha yena.

Loko se ntlangu wu ya e ku heleni — hi leswaku vatlangi se va karhele ku hula — wunwana wa vona u ta huwelela, a ku: "Ši bole! Ntšhugulu - we-e-e!" Se la' vanwana va ta niw'entsanyeta, va vurisa sweswo na vona, va kathi va tlalamba hi ku tsaka; va boha mafundzu; va khotsa tintiho; va khoma nsisi; kumbe va tshama hansi tshama'e hansi. Se loko ku vurive sweswo, leswaku "ši borile," muswathi wa ha pfumeleriwa ku swatha ~~l'a~~ a va ka loyi a n'kumaka a nga si boha fundzu, kumbe ku khoma nsisi, kumbe ku khotsa ritihho, kumbe ku tshama'e hansi. Se loko muswathi a ringeta ku swatha l'a endleke leswi, loyi a ~~ringeta~~ swathiwaka o ta ku "Khotse!" kumbe, "Ndzi bohe fundzu!" kumbe, "Ndzi khame nsisi!" — a vula hi ku niwi komba fundzu leri a ri boheke, kumbe nsisi lowu a wu khomeke, kumbe ritihho leri a ri khotseke.

Se yaloye a hlulekeke ku swatha, hi yena ši niwi boleleke. U ta dya na šo, ši niwi galuguda, e ndzeni. Se vafana hikwavo va ta to: ba mfe, va ~~tiyeta~~ tiyela e makaya, va ri kathi va ku: "Ši bole! Ntšhugulu - we-e-e!" ko tala-tala, va ko va ya fika e makaya.

Ntlangu lowu, wu te hi ku fananyana ni
 Siswathe; ntsena wu hambana na šona hi keswi ku
 nga hlongorisiwiki munhu loko ku tlangiwa ntlangu^{wona}
~~lowu~~; vatlangi va wona va swathana hi ku vulavula
 hi nomu ntsena. Maho u tala k'endliwa loko vafana va
 hetile ku šuša, se va hambana hi miti, va kongoma
 e makaya.

Se, ku ta ku laha va hambanaka, mufana
 wuniwana^o ta vitana wuniwana wa vanakulobye hi vito
 ra kwe, a endla ongeti^o lava ku ~~nwi byela~~
 m'byela swo m'byela, a ku: "He ~~z~~ nandzuwe,
 Mzamani!..." Se Mzamani loko a ~~ham~~ pfumela, a
 ku "He-e-e!" kumbe a ku: ~~"Hye-vo!"~~ "Hye-vo!" I'a nwi
 vitaneke u ta ku: "Maho!" Swi fana ni loko
 munhu a swathiwile. Se I'a swathisiweke sweswo
 na yena o ta rirgeta^{ku} luka manu yo phasa
 wuniwana-vu, hi ku nwi vulavurisa a ko a
 tirivala; se a ~~ku ka yena~~ nwi vitana kumbe a
 nwi vitana^{vutisa} tani hi loko a lava ku nwi byela
 swo hlamarisa, kumbe swo tsakisa. Se loko
 yoloyi a vitanisiwaka šisweswo a lo tshuka a
 te: "Hyevo!" loko va ri kathi va dya mabulu, I'a
 nwi ~~rhya~~ rhiyeke u ta hatla a ku: "Maho!"
 Hi leswaku o nwi swathile; o ta dya na
 šo (šivungu).

11. "Pa, pa, pa, pa, paa-a."

lowu i ntlangu wa vana la'vatsongo ngopfu la'va nga si dyondzaka mitlangu ya vafana la'va risaka.

Nkulukumba u khoma ~~ma~~ swandla swa nwana a nwi phokoterisa a ri karhi a ku: "Pa, pa, pa, pa pa-a-a..... la' ku hava; ~~ma~~ la' šikona." U vula leswaku ".....la' ku hava" loko a khomisa ~~nwana matham~~ šihlangi mathama ya šana hi swandla; loko ša khoma mathama ya ye nkulukumba, u ta ku: "la' šikona." Swi endlisiwa sweswo ku vuyeleriwa ko tala-tala, nkulukumba a ku: "Pa, pa, pa, pa, pa-a-a..... la' ku hava; la' šikona. Pa, pa, pa, pa, paa-a..... la' ku hava la' šikona."

12. Ku famba hi Mavoko.

Vafana la'va tivaka ntlangu lowu swinene-nene a hi vangani, a va hlayanga, bikuva i ntlangu wo nononhwa.

Wu endlisiwa leswi: Mufana u korhama ~~e hansi~~ a khoma e hansi hi swandla swa yena, a ri karhi a pinyulusa milenge ya kwe yi languta henhla; a tlhela a yi ~~thotsa~~ khotsela e mahlweni yi languta le a yaka kona ~~ya~~: se a yimisa sweswo. Loko a yimise sweswo hi mavoko, wa swikota ku famba ha wona, mpfhuka lo'wolehanyana. A hi ku tsakisa ka swona ku vona mufana a famba hi ndlela leyi hi mandla. ~~Vona ku ta nga~~ ku tala ku ta vuyingiki ku ta hlalela singita leri ra ku famba hi mavoko.

15. Ku Pakanisa.

Vafana va tsakela ngopfu ku gadja šilo le'si nga kulenyana na vona, hiku va swa va tsakisa ku vona la'va tlulaka hi tipakana ni l'a nga ni tihupa. Ntlangu lowu w'endliwa hi tindlela to talanyana: tani hi ku dzima mhandzi yi ku dzi! kumbe ku veka ribye kumbe šilo šinwana e rivaleni, e mpfhukeninyana: se va ši hošetela hi tinhonga; kumbe hi maribye; kumbe hi magavadi ya misava. Se, l'a nga ta rhangana ši gadja, hi ye l'a va tluleke — u ni tipakana. L'a hupaka ngopfu u ni tihupa.

Mikarhi yinwana ntlangu lowu wu nga endliwa hi miseve; ku phikizaniwa hi ku tsopa ~~šinwana~~ le'si pimiweke ku pakanisa šona.

16. Ku Yima hi Nhloko.

Varisanyana va khidzama e hansi hi matsolo, va gimeka tinhloko ta vona e hansi, va khomelela swisindzi swa byanyi hi mandla ya vona. Se va ta yima hi tinhloko, ^{le milenge} m~~pho~~ngeni ~~ku~~ ku thwiši! yi kongoma e mpfhukeni. Va ta yimisa sweswo nkarhi lo'woteha, va ko va kathala va — wa, ku sala wuniwe ntsena a ^{te} phyeleka! Vanakulobye ha wuniwe-wuniwe — va wile. Se ye yaloyi a saleke swakwe-swakwe a te whe! hi ye a tluleke vanakulobye.

~~17. Ku Tumbelana.~~

~~E ntlangwini lowu vafana va avana va va mabuthu~~

768 17. Ku Tumblelana.

E ntlangwini lowu vafana va avana, va va mabuthu mambirhi. Se Buthu le'ro thanga ri suka ri ya tumbela: vaiwana e henhla ka mirhi, vaiwana e madulwini, vaiwana magungwini, kumbe ku iwana ni ku iwana laha va vonaka leswaku va nge kumiwi.

Se loko ku hundze nkarhanyana, va tumberile, la' va Buthu le' rinwana va ta huwelela, va ku: "Vitanani!" Se la' va tumberile (loko va hetile ku tumbela) va ta vitana, va ku: "U-u-uu!" Se la' va va ~~lavaka~~ valala va vona va ta famba va va lava hikwako-kwako, va ko va va kuma hikwavo ka vona. Loko va hluleke ku kuma wunwana wa vona, va ta ku: "Iti tsandzekile! Huma, hi tsandzekile!" Se ku ta tlhela ku ya tumbela la' va yimaka ni la nga tsandzekiwa. Loko va va kumetela hikwavo, ku ta tumbela volavo va va Buthu leri a ri lava.

End. S. 768.